

VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ V BODECH OBRATU

JANÍK, Tomáš *et al.*, 2025. *Výchova a vzdělávání v bodech obratu. Rozhovory s Tomášem Janíkem*. Masarykova univerzita. 232 stran. ISBN 978-80-280-0589-4.

Profesor Tomáš Janík z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně si přizval k rozhovoru tucet předních osobností z oblasti výchovy a vzdělávání u nás i v zahraničí, které se převážně písemně, ale i na doptání vyjadřovaly k tomu, jaké zásadní body obratu v naší společnosti a kultuře vnímají a jak tyto proměny v širším časovém rámci zpětně ovlivnily edukaci. Pojednávají o období reformní pedagogiky z přelomu 19. a 20. století, o škole za éry socialismu po roce 1948, a zvláště pak o vývoji po sametové revoluci v roce 1989, k níž se respondenti často vraceli. Stále živými tématy naší současnosti jsou v jejich výpovědích důsledky pandemie covidu-19 a válečného konfliktu na Ukrajině, které jsou hodnoceny bezprostředně na rozdíl od jiných významných dějinných událostí. Za zmínku stojí i vnímaný dopad moderních informačních a komunikačních technologií, jako je kupříkladu rozvoj distanční výuky, virtuální reality či umělé inteligence.

Představitelé české i evropské pedagogiky reflektují vzdělávací procesy a zlomové dějinné události s cílem jim hlouběji porozumět a mezi akademiky, studenty či výzkumníky vyvolat kritickou debatu o historii i aktuálním směřování školství a vzdělávací politiky.

Editor druhého svazku v edici odborných konverzací Munipress, prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed., absolvoval učitelství pro první stupeň základní školy se zaměřením na němčinu na Pedagogické fakultě MU a magisterský obor Educational Management na University of Derby. Při navazujících studiích na PdF MU vyučoval na základní škole, působil jako vedoucí redaktor časopisu *Pedagogická orientace*, předseda akreditační komise a poradce ministrů školství. Odborně se zaměřuje na reformy vzdělávání, učitelskou profesionalizaci či problematiku kurikula a výuky. Vyučuje metodologii výzkumu, komparativní pedagogiku a didaktiku. Dříve mezi řadou jiných

publikoval třeba monografii *Transdisciplinární didaktika* (2017) a popularizační eseje *Nedělní pedagogické krasořeči* (2022).

Z tohoto pohledu můžeme lépe pochopit koncipování a tematický záběr předkládané sbírky rozhovorů. Ve dvou kolech se ptá oslovených, s jakým druhem změny si bod obratu spojují; co je napadne, když se řekne výchova a vzdělávání v bodech obratu; které z nich považují za obzvlášť významné a proč; které přitahují jejich badatelskou pozornost v pedagogice a jaké byly jejich dobové okolnosti i soudobé dopady. Zajímá se o „transakci“ mezi společností, výchovou a vzděláváním, tedy o to, co společnost získává, případně ztrácí při bodech obratu. V neposlední řadě hledá odpověď na otázky, jestli nedávná pandemická situace nebo současný válečný konflikt zakládají bod obratu a v čem bude případně spočívat. Strukturovaným kladením otázek navazuje na předchozí svazek edice s názvem *Idea univerzity z české perspektivy. Rozhovory s Jiřím Hanušem* (2021). Snaží se přivádět ideje k řeči, a přestože byly rozhovory vedeny písemnou formou, místy se upřesňovaly ústně, aby navodily vhled do autentických myšlenkových procesů lidí prožívajících body obratu.

Mezi dotázanými z řad vysokoškolských profesorů a profesorek, stejně tak vyučujících z pedagogické praxe, Stanislav Štech vnímá ztrátu autonomie školy jako ohrožení i výzvu. Petr Najvar hovoří o velkých a malých obrazech ve společnosti a školním vzdělávání. Dana Kasperová reflektuje výchovu a vzdělávání jako cestu k obrátům a hledání jejich smyslu. Karel Rýdl tuto cestu k efektivnímu vzdělávání nalézá v alternativách a skutečné inovaci. Wilfrieda Göttlichera fascinuje úloha výchovy a vzdělávání v obdobích krize. Štefan Porubský má za to, že každý bod obratu dokážeme identifikovat až z historické perspektivy. Vladimíra Spilková vnímá zároveň kontinuitu i diskontinuitu ve vzdělávacím systému. Eliška Walterová považuje hodnotu vzdělávání za trvalou, ačkoliv jeho podoba se proměňuje. Michal Kaplánek hledá smysl pedagogiky v postmaterialistické společnosti. Vladimír Jůva přemýšlí o pedagogických obrazech v moderní sportovní edukaci. Dag Hrubý na ně pohlíží jako učitel matematiky. Petra Šobáňová pojednává o výchově a vzdělávání v kultuře vyvázání, změny a individualismu.

Ústřední téma obrátů se v knize projevuje jako dostatečně nosné, aby uneslo její délku. Na 232 stranách se v češtině i angličtině vzbuzují vzpomínky na minulost, jež je různými příklady aktualizována, a spoluutváří se východisko prognóz o budoucnosti. Pohled ze zahraničí zvyrazňuje mezinárodní rozměr diskuse o dané problematice. Koncept obratu je přitom natolik

ambivalentní, že umožňuje bohatost interpretací a provokuje k asociacím a zacykleným úvahám. Ostatně představa myšlenkového unášení se ve víru či spirále nejspíš inspirovala také obálku knihy o bodech obratu.

V momentě, kdy jedna epocha končí, dochází k definování nové výchozí perspektivy. Širší sociokulturní kontext, v němž se významné změny odehrávaly, je rovněž předmětem vypovědí o určité době. Ty zdůrazňují potřebu setrvalého dialogu pedagogiky se společností, který je ve své podstatě celoživotní. Umožňuje nám verbalizovat význam obrátů spojených s výchovou a vzděláváním. Editor poukazuje na transdisciplinární povahu takového dialogu a vyzývá k mezioborové spolupráci.

Stručná předmluva knihy by si možná zasloužila rozšíření směrem k syntéze hlavních poznatků – například formou tematické analýzy, která by nabídla čtenáři orientaci v rozhovorech a jejich širších souvislostech. Byla by to přínosná tečka za takto bohatým materiálem. Zůstává rovněž nezodpovězenou otázkou, podle jakého klíče byly jednotlivé osobnosti vybrány. Rozhovory samy o sobě ukazují vysokou míru odbornosti a široký rozhled respondentů nejen v oblasti pedagogiky. Při komentářích k aktuálním událostem a možným směrům vývoje je však místy znát menší časový odstup, který by mohl podpořit hlubší reflexi. Některé úvahy vycházejí z momentálních nálad a emocí ve společnosti, které jsou příliš čerstvé na to, aby mohly být vyhodnoceny jako body obratu. Za všechny uvedme názor Michala Kapláňka (s. 155), který míní: „Tragédie z 21. prosince [2023] (střelba na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy) ukázala, že humánní budoucnost nemůžou garantovat lidé se zvrácenými mravními hodnotami, i když mohou mít vysokou hodnotu IQ.“ Nehledě na to, že pohnutky střelce nejspíš vycházely z podobně aktuálních dojmů o politických věcech, které mají svůj vývoj v čase, se situace jeví o to pikantněji ve světle bitcoinové kauzy a předvolební společenské polarizace.

Janík v předmluvě zmiňuje (s. 11), že „téma edukačních výzev spojených s umělou inteligencí naše rozhovory příliš ne(po)stihlo“. Nicméně většina dotázaných se tématu dotýká alespoň okrajově a například Petra Šobáňová uvádí konkrétní aplikace nástrojů umělé inteligence ve výtvarné výchově (219). Nastíněný tematický okruh lze chápat současně jako příležitost a východisko pro další svazek v edici navazujících rozhovorů o etickém využití AI. Tato autorka zmiňuje taky herní design, možnosti imerzivního prostředí nebo on-line instalace ve virtuální realitě (s. 221). Vladimír Jůva pak podrobně (s. 171–175) rozebírá etablování e-sportu jako samostatné

disciplíny, což je progresivní příspěvek do diskuse. Podnětné jsou rovněž různé reflexe distanční výuky v době pandemie covidu-19.

Za největší přínos souboru ovšem považuji vzpomínání na sametovou revoluci a období, které po ní následovalo. Zvláště optikou života na školách a srovnáváním stavu před revolucí s proměnami, jež způsobila ve výchově a vzdělávání, považuji výběr respondentů za opodstatněný. Nutno podotknout, že mladší generace by možná identifikovaly jiné body obratu, které stačily prožít a s odstupem času reflektovat. Sám vnímám události roku 1989 jako osvobození od útlaku totalitního režimu, rozvoj svobody slova, možnosti studovat a vyjadřovat svůj názor bez hrozby postihu. S tím souvisí i koncepty demokracie, nezávislé žurnalistiky a právního státu. Vedle studentské iniciativy s revolucí byly spojeny silné osobnosti jako Václav Havel, které dokázaly artikulovat soudobé nálady a poměry ve společnosti a identifikovat její problémy tak, že lidé rozuměli potřebě změny. Potřebě, na níž svou obětí dříve upozornil Jan Palach. Právě v dnešní době, kdy je obtížné se orientovat v záplavě informací různé důvěryhodnosti, potřebujeme takové osobnosti, které dokážou přesvědčivě komunikovat o bodech obratu ve výchově a vzdělávání.

Autor recenze

Mgr. Jan Miškov, Ph.D.

Mendelova univerzita v Brně, Institut celoživotního vzdělávání, Zemědělská 5,
613 00 Brno, Česká republika

email: jan.miskov@mendelu.cz

Přijato: 18. června 2025

Link to this article: <https://doi.org/10.11118/lifele20251501027>

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0
(CC BY-NC-ND 4.0) International License

